

GÜNÜMÜZ KARAKALPAK ÖYKÜSÜ

Hazırlayan ve Çeviren: Aşur Özdemir

İÇİNDEKİLER

SÖZ BAŞI /	9
HARF ÇEVİRİSİ DİZGESİ /	12
Karakalpaklar (Qaraqalpaqlar) /	13
Sıradan Bir Gün/Näjim Däwqarayev /	17
Niçin Öptü?/Asan Begimov /	29
Ağaç Başındaki Gelinek/Mırzağaliy Däribayev /	35
Askar/Jolmurza Aymurzayev /	43
Kaplan Avına İlk Çıkışım/Ämet Şamuratov /	53
Sevgi/Aytbay Bekimbetov /	59
Dalgalarda Pekişmek/Ötegen Ayjanov /	69
Unutulmaz İki Gece/İbrayım Yusupov /	75
Dilekçe/Tölebergen Qayıpbergenov /	85
Aydaykız/Gülayşa Esemuratova /	91
Tırnak Kadar Köz/Ädenbay Täjimiratov /	99
Elveda Anahita/Gülistan Şamuratova /	107
Birinci Defter/Şawdırbay Seytov /	119
Dul Kadının Oğlu/Uzaqbay Pirjanov /	131
Öç/Äbdimurat Atajanov /	137
Esrarkeş Kayınağa/Keñes Smamutov /	145
Gazeteci Yüreği/Kamal Mämbetov /	151
Yedi Ölç, Bir Biç/Esenbay Ermanov /	157
Yanlıklık/Qazaqbay Ämetov /	165
Okul Müdürü/Keñesbay Raxmanov /	171
Toyu Biri Yapıyor.../Köbeysin Ernazarov /	177
Ravşan/Sarıgül Bahadırova /	183
Devamı Olan Hayat/Alpısbay Sultanov /	199
Öküz Beyni/Orazbay Äbdiraxmanov /	207
Aynı Çatı Altında/Zubayda İşmanova /	213
Dedemin Çiçekleri/Şiyirin Xalmuratova /	221
Aziz Nesin Gelecek/Muratbay Nızanov /	229
Uyum/Saylawbay Jumağulov /	235
Halanın Sırrı/Biybiayşa Aymuxammedova /	239

Özlem/Beknazar Ernazarov	/ 247
Ak Başkur/Keñesbay Allambergenov	/ 253
Yıldırım/Yaqıpbay Äjimov	/ 261
Elimden Tut, Kocakarı/Perdegül Xojamuratova	/ 269
Kızıl Kar/Sädirbay İsmayılov	/ 273
Kuleke Aksakalın Tandırları/Sağınbay İbrahimov	/ 277
Yedi Kezden Sonra/Jumaniyaz Öteniyazov	/ 287
Acı Hasret/Marat Tawmuratov	/ 293
Dayanç/Gülnara İbrahimova	/ 297
Kiçe/Şarigül Payzullayeva	/ 305
“Jamankul Sinliğı”/Allanazar Äbdiev	/ 315
Melek/Nağıyma Jañabayeva	/ 321
Saat/Dariyxä Übbiniyazova	/ 327
Kızım İçin Yapıyorum/Şınargül Paxratdinova	/ 331
Dilinden Bağlandı/Qonısbay ReyMOV	/ 337
Sözlenen Kız/Tamara Maşaripova	/ 339
Sabi/Ziyada Bekbergenova	/ 347
Hassas Mesele/Medet Atajanov	/ 353
Misk Kavunları Piştikçe/Abatgül Täjimuratova	/ 359
İhtiyar Ve Kar/Arıwxan Turekeyeva	/ 363
Gönül Yarası/Zulfiya Öserbayeva	/ 367
Ben Nasıl Hasan Kaygı Oldum?/Seydin Ämirilan	/ 373
Aşk Dertleri/Bazargül Zivarova	/ 377
Et Tırnaktan Ayrılmaz/Xalima Xalilayeva	/ 381
Lakap/Qundız Jumağaliyeva	/ 387
Denizi Dolduran Korkut Ata/Polat Öteniyazov	/ 391
Entari Vakası/Çarjaw Elmuratov	/ 397
Kerametli Kapı/Ruslan Arziyev	/ 403
Aral, Anam Ve Ben/Tursingül Otarova	/ 407
Yalnızlık/Gülayım Quwanışbayeva	/ 411
KAYNAKÇA	/ 417

*Nilüfer Sevde'ye,
Gülbiyke Hafsa'ya,
Ahmed Emre'ye...*

SÖZ BAŞI

Karakalpaklar, çoğu Özbekistan'a bağlı Karakalpakistan Özerk Cumhuriyeti'nde yaşayan Türk soylu küçük topluluktur. Dünyadaki toplam nüfusu sekiz yüz bin civarında olan bu ulus zengin bir sözlü edebiyat geleneği ile sağlam bir yazılı edebiyat geleneğine sahiptir. Kendisine özgü bir tarihi, kültürü, dili ve edebiyatı bulunan Karakalpakların Türkiye'de yeterince tanındığını söylemek zordur. Bunda pek çok etken yanında bu küçük topluluğun bir Türk cumhuriyeti olan Özbekistan sınırları içinde yaşamasıdır. Zira Rusya'ya bağlı özerk topluluklar Türkiye'de çok ilgi çekerken maalesef Karakalpaklar gözden ırak kalmıştır.

Yazılı edebiyatı on dokuzuncu yüzyıla dayanan Karakalpakların çağdaş edebiyatı Orta Asya'daki öteki Türk topluluklarına göre çok geç oluşmuştur. Bunda elbette Karakalpakistan'ın bağımsız olmayışı ve 1924 yılına değin Hive Hanlığı ile Rusya tarafından sürekli taciz ve istilaya maruz kalmasıdır. 1924 yılında özerklik kazanan Karakalpaklar, 1925 yılında Kazak Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne, 1930 yılında Rusya Sovyet Federal Sosyalist Cumhuriyeti'ne, 1932 yılında ise Karakalpak Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti olarak Özbek Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne bağlandı. Bu dağımlık ve istikrarsızlık ise Karakalpakistan'da bilim, sanat ve edebiyatın gelişmesini geciktirmiştir.

Karakalpak edebiyatında şiir hariç çağdaş edebî türlerin ilk örnekleri 1930'lu yıllarda verilmeye başladı. Hikâye de bunlardan biridir. Karakalpakçada edebî tür anlamında hikâye karşılığı olarak Türkmenceden alınmış *gürriñ* sözcüğü kullanılmaktadır, öte yandan *Ângime* ve *hıkaya* sözcükleri ise daha çok genel anlamda anlatı hatta sohbet anlamında kullanılmaktadır.

Karakalpak edebiyatında çağdaş hikâyenin ilk örneklerini veren ise yazar ve edebiyat bilimci Nâjım Dâwqarayev'dir. Dâwqarayev'in öğrencilik yıllarında yazdığı *Köp Künlerdin Biri* (Sıradan Bir Gün) adlı hikâyesi Almatı'da Jaña Mektep dergisinin 1929 yılında çıkan on ikinci sayısında yayımlandı. Bu anlatı Karakalpak edebiyatında çağdaş hikâye türünün ilk örneğidir.

Sosyalist gerçekçilik 1934 yılında Sovyetler Birliği'nin resmî sanat ve edebiyat eleştirisi yöntemi olarak kabul edilmiştir. Bittabi bundan sonra yaratılan

bütün sanat ve edebiyat eserlerinde sosyalist gerçekçiliğin ilkeleri göz önünde bulundurulmuştur. Karakalpak hikâyeciliğinin oluşumu tam da bu döneme denk geldiği için gelenek, doksanlı yıllara sosyalist gerçekçi çizginin dışına pek çıkmamıştır. Dolayısıyla Karakalpak hikâyeciliğini *Sosyalist Gerçekçi Dönem Hikâyeciliği (1929-1985)* ve *Açıklık ve Yeniden Yapılanma Dönemi Hikâyeciliği (1985-)* olmak üzere iki ana başlık altında incelemek mümkündür.

Sosyalist Gerçekçi Dönem hikâyeleri ilkeler gereği sosyalizmi temsil eden olumlu tip ile gericiliği temsil eden olumsuz tipin çatışmasını ele alan, sonuçta olumsuz tipi ya sosyalizme kazandırarak ya da cezalandırarak bertaraf eden, bu bağlamda sosyalizm ve komünizmin nimetleri ile faziletlerini öne çıkaran anlatılardır. Nâjım Dâvqarayev, Asan Begimov, Mirzağaliy Däribayev, Jolmurza Aymurzayev, Ämet Şamuratov Aytbay Bekimbetov gibi pek çok kılasik yazar bu doğrultuda hikâyeler yazmıştır. Bu dönem hikâyelerinde daha çok sosyalist kuruluş ile yeni hayatın emekçileri olarak balıkçıların, çobanların, pamukçuların, ekincilerin, işçilerin coşkulu ve mücadeleci hayatları ele alınmıştır. Elbette Stalin'in 1953'te ölümünden sonra bütün Sovyetler Birliği'nde başlayan nispi serbestlik dönemi bazı yazarları millî tarih ve millî kültüre yöneltmiştir, ancak bu yönelik sözgelimi Kazakistan'daki kadar kapsamlı ve etkili olmamıştır. Buna rağmen Uzaqbay Pirjanov, Gülistan Şamuratova, Gülayşa Esemuratova gibi hikâyeciler sosyalist gerçekçiliğin sınırlarını zorlayarak farklı anlatılar yazmayı başarmıştır.

Bütün Sovyetler Birliği'nde olduğu gibi Karakalpakistan'da da gerçek serbestlik Gorbaçov'un 1985 yılında ilan ettiği Açıklık ve Yeniden Yapılanma siyasetiyle başlamıştır. Bu dönemde her alanda bir özgürlük havası esmeye başlamış, dolayısıyla edebiyatçılar da daha özgür bir ortama kavuşmuştur. Bu özgür ortamda Medet Atajanov, Abatgül Tâjımuratova, Seydin Ämiran gibi yazarlar toplum sorunlarını eleştireci bir bakışla ele alan, tarihi ve millî değerleri öne çıkaran hikâyeler yazmaya başlamıştır. Bu rüzgâr Sovyetler Birliği'nin yıkılmasından sonra da devam etmiş ve edebiyata sosyalist gerçekçiliğin baskısını görmemiş Xalima Xalilayeva, Qundız Jumağaliyeva, Polat Öteniyazov, Ruslan Arziyev, Tursingül Otarova gibi yazarların temsil ettiği yeni bir nesil gelmiştir. Burada şunu da belirtmek gerekir ki sosyalist gerçekçilik geleneğinden gelen yazarlardan bazıları yeni döneme uyum sağlamadığı için yazı hayatını noktalamış, bazıları ise eski dönemde gösterdikleri başarıyı yeni dönemde de yakalamıştır.

Karakalpak hikâyeciliği, çok uzun bir geçmişi bulunmamasına rağmen yüzlerce yazarıyla ve binlerce hikâyesiyle çok zengin ve renkli bir gelenektir. Bu renkli geleneğin içinde diğer Türk uluslarıyla karşılaştırıldığında pek çok kadın yazar bulunduğunu da belirtmekte yarar vardır.

***

Günümüz Karakalpak Öyküsü adlı bu kitapta başlangıçtan günümüze elli dokuz yazardan elli dokuz hikâye yer almaktadır. Bu yazarlardan büyük bir kısmı pek bittabi Sovyet döneminde ve sosyalist gerçekçilik ilkeleri göz önünde

bulundurulacak yazılmış, az bir kısmı ise yeni izlek ve yöntemlerin denendiği yeni dönemde kaleme alınmıştır.

Sovyet döneminde de sosyalist gerçekliğin dar ve kesin sınırlarını zorlayan bazı yazarların çok değişik izleklere ve anlatım biçimlerine yöneldiğini görmek mümkündür. Bu bağlamda pek çok hikâyesinin anlatım tekniklerinden yararlandıkları hem de tarihi, efsanevi, masalsi, söylenlik (mitolojik) konulara yöndikleri görülmektedir. Bu da ortaya renkli bir Karakalpak hikâyesi geleneği çıkarmaktadır.

Kitabı hazırlarken ve çeviri yaparken izlediğim yol hakkında da bilgi vermek gerekir:

1. Kitapta mümkün olduğunca çok yazara yer vermeyi amaçladım, dolayısıyla yazarların kısa hikâyelerini çevirmeyi yeğledim. Maalesef kaynak azlığından ötürü hikâyeleri seçerken geniş bir hareket alanı bulamadım, ulaşabildiğim kaynaklardan yararlanarak bir seçim yapmak durumunda kaldım. Dolayısıyla kitaba giren hikâyeler yazarların en iyi anlatıları olmayabilir.
2. Yazarları doğum tarihlerine göre sıraladım.
3. Her hikâyeden sonra yazarının resimli öz geçmişi de verdim.
4. Hikâyelerde rastlanan bazı ad, kavram, sözcük ve öz olguları dipnotlarla açıkladım.
5. Her hikâyenin kaynağını birinci sayfada gösterdim.
6. Yazarların öz geçmişlerindeki özel adları çoğunca Türkçeye uyarlamadan harf çevirisiyle verdim. Sözelimi Нәжим Дәуқараев adını Necim Devkarayev biçiminde değil Nəjim Dəwqarayev biçiminde verdim. Hikâye içindeki özel adları ise çoğunlukla Türkçeye uyarlamadan Türk harfleriyle vermeyi tercih ettim.
7. Kitabın sonuna bir hikâye ve hikâyet (povest') kaynakçası ekledim.

* * *

Günümüz Karakalpak Öyküsü kitabının hazırlanmasına önyak olan değerli dostum Ömer Küçükmehtemtoğlu'dur, kendisine şükranlarımı sunarım. Kitabın editörlüğümü yapan değerli dostum ve hocam Ahmet Gökçimen'e teşekkürü borç bilirim. Kaynaklara ve kişilere ulaşmamı sağlayan, her konuda bilgi ve yardımına başvurduğum Bazargül Zivarova olmasaydı kitabın hazırlanma süreci hem zor hem de uzun olurdu. Bundan ötürü kendisine sonsuz şükranlarımı sunarım. Yine zaman zaman bilgisine başvurduğum Muratbay Nızanov, Ruslan Arziyev, Gülnara Daniyarova, Tamara Maşaripova, Seydin Āmiran, Tursingül Otarova ve Amangül Pirekeyeva'ya da teşekkür ederim. Son olarak bütün çalışmalarım gibi bu kitabı da baştan sonra dikkatle okuyup düzelten eşim Rahime Özdemir'e de de teşekkür ederim.

Aşur Özdemir

Erzurum, 20 Haziran 2023

HARF ÇEVİRİSİ DİZGESİ

Kiril Abecesi	Latin Abecesi	Kiril Abecesi	Latin Abecesi
А а	A a	П п	P p
Ә ә	Ä ä	Р р	R r
Б б	B b	С с	S s
В в	V v	Т т	T t
Г г	G g	У у	U u
Ғ ғ	Ğ ğ	Ү ү	Ü ü
Д д	D d	Ӧ ӧ	W w
Е е	E e (Rusça söz ve hece başlarında Ye ye)	Ф ф	F f
Ё ё	Yo yo	Х х	X x
Ж ж	J j	Ц ц	H h
З з	Z z	Ч ч	S s
И и	İ i	Ш ш	Ç ç
Й й	Y y	Щ щ	Ş ş
К к	K k	Ъ ъ	Şş şş
Қ қ	Q q	Ы ы	
Л л	L l	Ь ь	I ı
М м	M m	Э э	E e
Н н	N n	Ю ю	YU yu
ң ң	Ñ ñ	Я я	YA ya
Ө ө	Ö ö		

KARAKALPAKLAR (QARAQALPAQLAR)¹

Karakalpaklar (Qaraqalpaqlar); çoğu Özbekistan'a bağlı Karakalpakistan Özerk Cumhuriyeti'nde yaşayan bir Türk ulusudur. Toplam nüfusu sekiz yüz yirmi beş bin civarında olan Karakalpakların yaklaşık dört yüz bini Karakalpakistan sınırları içinde olmak üzere yedi yüz sekiz bini Özbekistan'da, altmış bini Kazakistan'da, elli bini Türkmenistan'da, bin beş yüz kadarı da Rusya'da yaşamaktadır.

Karakalpakların ana dili, Kıpçak öbeğinin Kıpçak-Nogay koluna bağlı Karakalpakça veya Karakalpak dilidir ki kendileri Qaraqalpaqşa veya Qaraqalpaq Tili diye adlandırırlar. Karakalpakçanın oluşumu Altın Orda dönemine kadar dayanır. Karakalpakçanın başlıca iki ağzından biri olan güneydoğu ağzı Kazakçaya, güneybatı ağzı ise Özbekçe ve Türkmençeye yakındır. Bugünkü ölçünlü Karakalpak dili güneydoğu ağzını esas almaktadır. Karakalpaklar Ekim Devrimi'ne değin yazı dili olarak Orta Asya'nın pek çok yerinde geçerli olan Çağataycanın devamı niteliğindeki *Türki* denen ortak dili kullanmıştır. Özbekçe, Türkmençe ve Harezmce ile olan yakın ilişkisi Karakalpakçanın hem ses hem yapı hem dizgesini hem de sözcük dağarcığını önemli ölçüde etkilemiştir. Tarihî süreçte Arap, Latin ve Kiril abecelerini kullanan Karakalpaklar 1994 yılında resmen Latin abecesine geçmiştir ancak günümüzde Kiril ve Latin abeceleri birlikte kullanılmaktadır.

Tamamı Müslüman olan Karakalpaklar amelde Hanefi, itikatta ise Maturidi mezhebine mensuptur.

¹ Şu kaynaklardan yararlanılarak hazırlandı: Biyzaqov S., "Qaraqalpaqtar", *Qazaqstan: Ultıq Ensiklopediya 5*, Qazaq Ensiklopediyasının Bas Redaksiyası, Almatı, 2003. s. 580; "Qaraqalpaqstan", *Ultıq Ensiklopediya 5*, Qazaq Ensiklopediyasının Bas Redaksiyası, Almatı, 2003. s. 578-580; <https://kk.wikipedia.org/wiki/Каракалпақтар> (18.06.2023); <https://kaa.wikipedia.org/wiki/Qaraqalpaqlar> (18.06.2023); <https://ru.wikipedia.org/wiki/Каракалпаки> (18.06.2023).

Karakalpakların insan bilimlik tipi Orta Asyalı Avrupa ırkıyla sonradan gelen Moğol ırkının karışımıyla oluşmuştur. Araştırmacıların görüşüne göre Karakalpakların soyu İÖ Arıs Irmağı ve Yayık Irmağı arasındaki bölge ile Kuzey Kafkasya ve Kıpçak Bozkırı'na değinki uçsuz bucaksız topraklarda yaşayan konargöçer uluslardır. Rus Türkiyatçı Nikolay Baskakov'un da belirttiği üzere Kazak, Karakalpak ve Nogay ulusları on beşinci on altıncı yüzyıllarda Büyük Kazak Ordası'ndan ayrılmıştır. 1723 yılında Congar Kalmıklarının saldırısından sonra yerinden yurdundan olan Kazaklarla birlikte Karakalpaklar da Orta Asya'nın iç bölgeleri ile Rusya topraklarına göçtü. Karakalpaklar bu süreçte Küçük Cüz Kazaklarıyla birleşerek Kalmıkları Yayık ve Emba ırmakları arasına sıkıştırmıştır. Karakalpaklar yirminci yüzyılın başına değin yarı göçer bir hayat sürmüştür. Kimi araştırmacılar Karakalpakların Türkiye'de yaşayan Karapapaklar ile akraba olduğu görüşündedir.

Karakalpaklar on yedinci yüzyıldan on sekizinci yüzyılın ortasına değin Sırderya'nın orta bölgesindeki toprakları yurt edinerek önce Nogay Ordası'na, o yıkıldıktan sonra ise Kazak Hanlığı'na bağlı kaldılar. 1811 yılında Hive Hanlığı tarafından toprakları işgal edilen Karakalpaklar, Amuderya Irmağı'nın ağzına göçmek zorunda kaldılar. 1855-1856 ve 1858-1859 yıllarında Karakalpaklar, Hive Hanlığı'nın baskı ve zulümlerine başkaldırdılar. 1873 yılındaki askerî seferden sonra Amuderya'nın sağ yanındaki Karakalpaklar Rusya'ya bağlandı. Bu bölüm 1887 yılında Türkistan Genel Valiliğine bağlı Sırderya Vilayetinin içinde yer aldı. Amuderya'nın sağ yanını yurt edinmiş Karakalpakların ise az bir kısmı Hive Hanlığı'na bağlı kaldı. 1920 yılının aralık ayında sağ yandaki Karakalpak topraklarında Türkistan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne bağlı Amuderya Vilayeti kuruldu. 1921 yılında Karakalpak Vilayeti Parti Örgütü kuruldu. 1924 yılında Tüm Rusya Merkez İcra Kurulu, Türkistan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin Karakalpakların yaşadığı topraklarında Karakalpak Özerk Bölgesini kurdu, buna Harezmi Cumhuriyeti'nin Karakalpak bölgesi de koşuldu. Karakalpak Özerk Bölgesi, 1925 yılında Kazak Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne, 1930 yılında Rusya Sovyet Federal Sosyalist Cumhuriyeti'ne, 1932 yılında ise Karakalpak Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti olarak Özbek Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne bağlandı. 1990 yılında Özbekistan Cumhuriyetine bağlı egemen devlet olan Karakalpakistan, 1992 yılında Karakalpakistan Cumhuriyeti adını aldı.

Karakalpakların temel geçim kaynağı hayvancılıktır. Öte yandan

ülkede eski dönemlerden beri balıkçılık ve sulamalı tarım da yapılmaktadır. Sovyetler Birliği döneminde ülkede pamuk ekimine büyük önem verilmiştir. Karakalpaklar at, sığır, koyun ve deve beslemişler; buğday, arpa, darı, pirinç, üzüm, kavun ve karpuz yetiştirmişlerdir. Sovyetler Birliği döneminde Özbekistan'da tüketilen balığın yüzde doksanını Karakalpaklar üretmiştir. Ancak Aral felaketi yüzünden balıkçılık her gün gerilemektedir. Karakalpakistan'da el sanatları da gelişmiştir. Halk arasında deriye nakış işlemeciliği, ağaç oymacılığı, halı ve kilim dokumacılığı, keçe basmacılığı ve bezemeciliği, kuyumculuk, kumaş dokumacılığı, giysi dikimciliği oldukça yaygındır. Karakalpaklar, ekili alanları sulamak için göllerden ve akarsulardan ustaca yararlanmışlardır. Bu bağlamda Sırderya'nın aşağı yatağında ekim alanları ile on sekizinci yüzyıldan kalma sulama dizgeleri hâlâ korunmaktadır. Karakalpaklar hayvanları kışın beslemek için ot ve kamış kurutmuştur. Öte yandan kurşun, güherçile, kızıl bakırı işlemişler ve bunlardan silah yapmışlardır. Ayrıca Buhara Emirliği'nden de silah almışlardır.

Karakalpak kültürü ile Kazak kültürü köken, yurt, dil ve yaşam tarzı ortaklığından dolayı büyük benzerlik gösterir. Karakalpaklar Ramazan Bayramı, Kurban Bayramı ve Nevruz Bayramı'nı büyük coşkuyla kutlarlar. Öte yandan evlenme toyu ve sünnet toyu da çok önemlidir. Söz konusu bayram ve toylarda tıpkı Kazaklarda olduğu gibi báyge (at yarışı), ılaq (kökpar),² küres (güreş), dârwarz (cambazlık) vazgeçilmez eğlencelerdendir.

Karakalpaklar söz sanatına çok önem veren bir ulustur. Toylarda ve şölenlerde masqarapazlıq (şaka atışması) yapılır. Karakalpaklar çok zengin bir sözlü edebiyat geleneğine sahiptir. Pek çok Karakalpak destan, hikâye, efsane, mitinin ve dolayısıyla ozanın Kazaklarla ortak olduğunu belirtmek gerektir. Qırıq Qız (Kırk Kız), Ğärip Aşıq (Âşık Garip), Şadiyar (Şadiyar), Qoblan Batır (Qoblan Batur), Alpamıs (Alpamış) gibi aşk ve kahramanlık destanları çok eski dönemlerde oluşmuştur.

Karakalpak yazılı edebiyatının temellerini on sekizinci yüzyılda yaşamış Jiyen Jıraw Toğayulı'nın (1730-1784) attığı söylenebilir. Yazılı edebiyat on dokuzuncu yüzyılda büyük gelişme göstermiştir.

² Atlı iki takım hâlinde oynanan, boğazlanmış oğlağın karşı takımın engellemelerini geçerek belirlenen noktaya ulaştırılması esasına dayanan milli oyundur. Oyun oynamaya kökpar tartuw veya marta tartuw denir. Kökpar oyuncusuna ise kökparşı yani kökparcı denir.

Bu dönemde Künxoja İbrayımuli (1799-1880), Äjiniyaz Qosıbayuli (1824-1878), Berdaq Ğarğabayuli (1827-1900), Omar Öteş (1828-1902), Omar Sügırbabatuli (1879-1922), Qulmurat (1838-1927), Sıdıq Toqpanuli (1857-1917) gibi ozanların yırları ve koşukları halk arasında alabildiğine yayılmıştır.

Çağdaş Karakalpak edebiyatı yirminci yüzyılın başında, başka bir deyişle Sovyet döneminde oluşmaya başlamıştır. Bu dönemde hem şiir hem hikâye ve roman hem de tiyatro büyük gelişme göstermiştir. Karakalpak edebiyatında ilk roman sayılan Asan Begimov'un Balıqşınıñ Qızı (Balıkçının Kızı) adlı romanı 1958 yılında basıldı. J. Aymurzayev'in 1858 yılında basılan Ämiwdärya Jağasında (Amuderya Kıyısında) romanı ile T. Qayıpbergenov'un birinci kitabı 1963, ikinci kitabı 1965 yılında basılan Qaraqalpaq Qızı (Karakalpak Kızı) ikilemesi Karakalpak nesrinin zirveleridir. Yine bu yıllarda kaleme alınan J. Aymurzayev'in Aygöl-abat (Aygülabat) ve Berdaq (Berdaq), A. Begimov'un Boz Otaw (Boz Otağ) ve Ğärip Aşıq (Âşık Garip), M. Däribayev'in Köklan Batır (Köklan Batur) ve Jaña Adamlar (Yeni Adamlar), N. Däwqarayev'in Alpamıs (Alpamış), S. Xojaniyazov'un Süymegenge Süykenbe (Sevmeyene Yaslanma) ve Jas Jürekler (Genç Yürekler) gibi piyesleri Karakalpak tiyatrosunun klasikleri arasına girdi. Sovyet döneminde Karakalpak edebiyatında İ. Yusupov, K. Raxmanov, M. Däribayev, Ş. Seytov, T. Mätmuratov, Ş. Xalmuratova, G. Şamuratova gibi şairler de çıkmıştır. Özellikle İ. Yusupov bütün Sovyetler Birliği'nde tanınan bir şairdir.

Karakalpaklar yirminci yüzyılda J. Quttımuratov, D. Töreniyazov, J. Bekanov, B. Serekeyev, A. Qurbanbayev, Q. Berdimuratov, Q. Näjimov gibi önemli heykeltıraşlar ve ressamlar yetiştirmiştir.

Karakalpak müzik kültürü yirminci yüzyılın başına değin halk müziği olarak gelişmesini sürdürmüştür. Ulusun geleneklik çalgıları *dutar, qobız, ğırjek, balaman, nay, sırnay, döp ve şıñqobız*dir. Ellili yıllardan sonra J. Şamuratov, A. Sultanov, K. Turdıqulov, N. Maxamatdinov gibi bestecilerce senfonik eserler ve operalar bestelendi. 1959 yılında Karakalpak halk şarkıları kitap olarak bastırıldı.

Karakalpaklar, Türk dünyasının kendisine özgü tarihi, kültürü, dili ve edebiyatı bulunan uluslarından biridir.

SIRADAN BİR GÜN¹

Näjim Däwqarayev

Biz avıldan² çıkmak için toparlanırken güneş bir urgan boyu yükselmiş ve parlak ışıklarıyla yeryüzünü nurlandırarak ısıtmaya başlamıştı.

Erkenden yola çıkalım diye niyetlendiysek de yoldaşlarımız vaktinde toplanmadığı için biraz geç kaldık, kayıkçılar ise kanatlarını tarayarak uçmaya hazırlanan kuşlar misali küreğini dayığını hazırlıyor.

Çok geçmeden yoldaşlarımız da toparlandılar ve alelacele kayığa yerleşmeye başladılar. Kıyıda bizi uğurlamak için gelmiş onlarca kişi uğuldaşarak:

“Yolunuz açık olsun, güle güle gidin!” derken daha arkada iki kocakarı elleriyle yüzlerini kapatmış ağlıyor. Birileri:

“Ağlamayın yahu! Sizin bir balanızı hükümet sizden daha iyi terbiyeler, sonra sağ salim dönüp gelirse bir gün hükmüne bile geçmez!” dediği iştiliyor.

Bir zaman sonra kayık ırgalanarak kaymaya başladı. Kıyıda duran kişileri bakarken yügrük hayal de envayiçeşit düşünceleri gözümüzün önünde canlandırıyor. Herkes urbalarının üstünde

¹ Däwqarayev N., *Şığarmaları I*, Qaraqalpaqstan Baspası, Nökis, 1970. 65-77. Almatı'da çıkan Jaña Mektep dergisinde 1929 yılında yayımlanan ve özgün adı “Köp Künderdiñ Birewi” olan bu anlatı Karakalpak edebiyatının çağdaş anlamda ilk hikâyesi sayılır. (Çev.)

² Avıl (avıl) köy demektir. (Çev.)

önüne bakarak oturuyor.

Bir kayıkta tam on dört kişi... Dördü kayıkçı, kalanları tatilden dönen öğrenciler... Kayığın baş tarafında yan yana oturmuş iki yiğit kollarını gererek küreklere asıldığında kayık zıplayı zıplayıveriyor. Zira çalışa çalışa iyice pekişmiş olan kayıkçıların iki üç gün kürek çekseler de yorulmayacakları bedenlerinden de anlaşılıyor.

Kayığın kış tarafında dümen tutan uzun boylu, ak yüzlü, kalık burunlu kayıkçı açık yürekli bir yiğit imiş; biraz oturduktan sonra yüzümüze bakarak:

“Balalar, neden hiç ses etmiyorsunuz, bir şeyler anlatsanıza. Vakit geçsin...” dedi.

“Ne anlatalım, siz sorarsanız biz de söyleriz.” dedi ince kara bala biraz düşünerek kayıkçı yiğide.

“Sizi Ruslar mı okutuyor?”

“Evet. Hem Ruslar hem Kazaklar okutuyor.”

“Yiyecek ve giyecek hazineden mi?”

“Hepsi hazineden.”

“Geçen yıl sizi okula gönderirken bir bala atın üstünden inip kaçmıştı da onu güç bela yakalamışlar ve bağlarcasına kayığa oturtup yolcu etmişlerdi. O bala da şu anda aranızda mı?”

İnce kara bala utanarak yere baktı ve:

“Evet, aramızda. O bala ben idim. O zaman nadan idim. Hiçbir nesne bilmiyordum. Yoksul bir çiftçinin balası idim. 1922 yılında Basmacılar³ kaçıp da şehirde kışladığım yıl, sıcak okula giderken bize Rahim adlı bir yiğit ders veriyordu. Bana sürekli okumayı bırakma derdi. Ancak bahar gelir gelmez bizim ev, şehirden Kök Suvlu⁴ denen yere göçtü. Şehirden ayrılınca okul işi de yattı. Yazın ortası idi. Köy icra kurulu başkanı bana gelip ‘Okula gitmek ister misin?’ dedi. Ben de ‘Giderim!’ dedim ancak

³ Basmacılar: Sovyet yönetimine karşı Orta Asya’da 1917’de başlayan ve aralıklı olarak 1931’e değin süren ayaklanma hareketidir. Ruslar, Basmak kelimesinden yola çıkarak isyanı, Basmacı Ayaklanması olarak nitelendirdiler. Korbaşlar Hareketi olarak da bilinen bu hareket, milli bir direniş hareketi olarak kabul edilir. Hareketin önderlerinden biri de Enver Paşa’dır. (Çev.)

⁴ Gök Sulu anlamına gelir. (Çev.)

anam ile babam ağlayarak ‘Gitme, Rus olursun, askere alırlar!’ deyip göndermek istemedi. Ondan sonra ben de ‘Gitmiyorum!’ dedim. Bunun üzerine şehirden milis geldi ve beni daireye götürdü.

Dairede şehirde bana ders veren Rahim oturuyordu. Yanında üç dört kişi daha vardı. Seni Orınbor’a okumaya göndereceğiz, dediler. Ben gitmek istemiyorum dedim. Bunun üzerine atın önüne bindirerek kıyıya getirirken gitmiyorum deyip attan indim ve kaçtım. Ancak peşimden gelip yakaladılar ve beni kayığa bindirdiler.

Şimdi bakıyorum da o günlerde bayağı bir cahil imişiz. Artık okumanın ne olduğunu biliyoruz. Elbette sadece biz değil bütün gençler anladı. Gayrı bugün okula gitmeyen o kadar çok insan var ki...” Böylece okumanın önemini anlatarak güzel güzel sohbet ettiler.

Kayık kuş gibi uçarcasına ilerliyor. Sık kamışlar arasında envayitürlü kuşun kendilerince şakıyışları ile uzaklardaki hayvanların bağırışları duyuluyor.

Kürek çekmekte olan yiğitlerden biri geri dönüp bakarak:

“Deryaya da gelmişiz...” dedi bıyık altından gülererek. Bu sırada kendi arasında konuşanlardan biri kayıkçıya dönerek:

“Aka, yarınki vapura yetişebilir miyiz?” diye sordu. Dümendeki kayıkçı yiğit ise:

“Tanrı izin verirse yetişiriz diye düşünüyorum.” dedi. Bu arada kayık da deryaya girdi. Şarıldayarak akan Amuderya’nın çılgın suyuna girer girmez kayık tavşan gibi zıplayarak ilerlemeye başladı.

Deryanın iki yakası da yaylamak için konan elle dolu, yer ise yemyeşil. Yarışarcasına göğe yükselen kamışlar, efil esen serin yelle salınarak ve envayičeşit nağmeler mırıldanarak gelecekteki mutluluğa tazim edercesine başlarını eğiyorlar. Deryanın bir yanı daha açık. Kıyıda güneşin altına yayılmış balıkçı ağları görünüyor. Iraktan bağırışan hayvanların sesleri, inek sağmakta olan kadınların “E-e-y!” diye çağırışları, bazılarının ise birilerini bağırarak azarladıkları duyuluyor.